

Ben Fine

Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü'nde (SOAS) iktisat profesörüdür ve Güney Afrika Ekonomi Politikaları Merkezi'nin yöneticisidir. İktisadın emperyalizmi ve toplumsal sermaye konuları üzerinde çalışmış; Dimitris Milonakis ile birlikte yazdıkları *Ekonomi Politikten İktisada: İktisat Kuramının Evriminde Yöntem, Toplum ve Tarih* adlı eseriyle 2009 Gunnar Myrdal ödülünü almıştır. Yazarın eserlerinden bazıları şunlardır: *Labour Market Theory: a Constructive Reassessment* (1998, Londra: Routledge), *The World of Consumption: The Material and Cultural Revisited* (2002, Londra: Routledge), *Marx'ın Kapital'i* (Alfredo Saad-Filho ile birlikte, 2008, İstanbul: Yordam Kitap, çev: Nail Satlıgan), *From Economics Imperialism to Freakonomics: The Shifting Boundaries Between Economics and Other Social Sciences* (Dimitris Milonakis ile birlikte, 2009, Londra: Routledge).

Eserin orijinal adı:
Microeconomics
A Critical Companion
(London: Pluto Press, 2016)

MİKROİKTİSAT

Eleştirel Bir Kılavuz

Ben Fine

İngilizceden Çevirenler:

Benan Eres (4. Bölüm), Cansu Başak (6. ve 7. Bölümler)

Gürsan Şenalp (2. ve 3. Bölümler), İlker Hazar (3. Bölüm)

Mustafa Öziş (Önsöz, 1. ve 5. Bölümler)

Yordam Kitap: 383 • **Mikroiktisat: Eleştirel Bir Kılavuz** • Ben Fine
ISBN 978-605-172-367-9 • *Çeviri*: Benan Eres, Cansu Başak, Gürsan Şenalp,
İlker Hazar, Mustafa Öziş • *Çeviri Editörleri*: Ahmet Haşim Köse-Aydın Ördek
Redaksiyon: Cem Somel • *Kapak ve İç Tasarım*: Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım*: Şubat 2021
© Ben Fine, 2016; © Yordam Kitap, 2017

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Çağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **W:** www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: Pasifik Ofset (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

MİKROİKTİSAT
Eleştirel Bir Kılavuz

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / <i>Oktar Türel</i>	9
EDİTÖRLERİN ÖNSÖZÜ / <i>Ahmet Haşim Köse-Aydın Ördek</i>	11
ÖNSÖZ, BAŞLANGIÇ AÇIKLAMALARI, TEŞEKKÜR	15
1 MİKROİKTİSADIN YERİNİN TESPİTİ	19
1.1 Genel Bakış	19
1.2 İktisadi Düşünce Tarihi Olarak Mikroiktisat	20
1.3 Marjinalist Devrimden	21
1.4 ... Metodoloji Üzerinden	23
1.5 ... TA ² 'ye Doğru İçerik Patlamaya	25
1.6 TA ² Doğrultusunda İçerik Patlamadan İktisat Emperyalizmi Tufanına	29
1.7 Eski İktisat Emperyalizminden Yenisine	32
1.8 İlave Düşünceler ve Okuma Önerileri	35
1.9 Ek: Anaakımın Savunulur Yanı Var mı?	36
2 ANLAŞILMAZ TÜKETİCİ VE TALEP KURAMI	38
2.1 Genel Bakış	38
2.2 Budanmış Tüketici	38
2.3 Tüketici Kuramı Bu Hâle Nasıl Geldi?	42
2.4 Kendi Kazdığı Kuyuya Düşen Tüketici Kuramı	51
2.5 İktisat Emperyalizmi Olarak Tüketici Kuramı	53
2.6 Tüketici Kuramından Tedarik Sistemlerine	56
2.7 Daha Kapsamlı Çıkarımlar	59
2.8 İlave Düşünceler ve Okuma Önerileri	61
3 ÜRETİMDEN ARZA VE ÖTESİNDE GENEL DENGEEYEMİYOR MİYİZ?	62
3.1 Genel Bakış	62
3.2 Üretim ve Maliyet Fonksiyonları Ne Diyorsa O, Tamam mı?	63
3.3 Genel Denge: Farazi Bir Bardak, Yarısı Boş mu Dolu mu?	70
3.4 İlave Düşünceler ve Okuma Önerileri	80
4 AYİNESİ İŞTİR REKABETİN LÂFA BAKILMAZ	81
4.1 Genel Bakış	81
4.2 Tam Rekabette Giriş, Çıkış ve Tekel	81
4.3 Tekelden Oligopole	85
4.4 Biraz Oyun Kuramı	91

4.5 Basit Bir Giriş Caydırma Modeli	97
4.6 Gizli Anlaşma	99
4.7 Farklılaştırma Modelleri	108
4.8 Patika Bağımlılığı	114
4.9 Coase "Teoremi"	118
4.10 Alternatiflere Doğru	121
4.11 İlave Düşünceler ve Okuma Önerileri	124
5 ÜRETİM FONKSİYONU NE DERSE O, OLMAZ ÖYLE ŞEY	125
5.1 Genel Bakış	125
5.2 Asap Bozan Topplulaştırılmış Üretim Fonksiyonu	126
5.3 Toplam Faktör Üretkenliği	130
5.4 TFÜ Denilen Şeyi Pratikte Ölçmek	139
5.5 Yanlış Ölçümden Yanlış Yoruma	141
5.6 İlave Düşünceler ve Okuma Önerileri	142
6 İŞGÜCÜ PİYASALARI	144
6.1 Genel Bakış	144
6.2 Balık Olarak İşgücünden... ..	145
6.3 ... Beşeri Sermaye Kuramına	147
6.4 Aksak İşgücü Piyasaları	151
6.5 Risk ve Belirsizlik	156
6.6 Asgari Ücret Tartışması	160
6.7 Alternatiflere Doğru: Bölünmüş İşgücü Piyasaları	162
6.8 İlave Düşünceler ve Okuma Önerileri	164
7 MİKROİKTİSAT NEREYE: BAŞ AŞAĞI MI TERS YÜZ MÜ?	165
7.1 Genel Bakış	165
7.2 Mikroiktisattan Sanayi Politikasına	166
7.3 İlave Düşünceler ve Okuma Önerileri	168
KAYNAKÇA	170
Dizin	174

SUNUŞ

SOAS (Londra Ü.) İktisat Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Ben Fine, *Mikroiktisat: Eleştirel Bir Kılavuz* (2016) ve SOAS Öğretim Üyesi Dr. Ourania Dimakou ile birlikte yazdığı *Makroiktisat: Eleştirel Bir Kılavuz*'un (2016) ipuçlarını 2013 tarihli ve “Amaca Yararsız İktisat” başlıklı makalesinde sezdirmekteydi (*Review of Social Economy*, 1[3], s. 373-389). Fine, bu makalesinde bazı kavramsal örneklerden yola çıkarak, anaakım iktisat düşüncesinin “toplumsal”ı ve “tarihsel”i iktisat dışına ittiğini, böylelikle ortaya çıkan eksikliği teknik bir aygıt ve mimari ile telafi etme çabalarının da yetersiz kaldığını vurgulamaktaydı.

Son kırk yılın dünyada ve Türkiye’deki iktisat öğretimi ve bunu besleyen yazın, söz konusu teknik aygıt ve mimariyi genç kuşaklara tanıtmakta ve ona iktisadi kararların alınmasında yaygın kullanım alanları açmakta etkili olmuştur. Günümüzde hiçbir iktisat öğrencisi ya da iktisadi olayları kavramaya çalışan okur, bu teknik aygıt ve mimariyi öğrenmeme lüksüne sahip değildir; ama onun sınırlılıklarını ve kusurlarını da bilmek zorundadır. *Mikroiktisat* ve *Makroiktisat*, anaakım iktisadın yıllardır görmezden gelmeye çalıştığı bu zaafı kapsamlı ve özenli bir biçimde sergilediği için dikkatle okunmaya değer.

Bu iki eseri Türkiye’deki okurlara kazandırma sürecinin hem elem verici, hem gururlandırıcı, ama mutlaka anlatılması ve anımsatılması gereken bir öyküsü var. 2016 sonbaharında Prof. Ahmet Haşım Köse (Ankara Ü., SBF), o yıl üniversitemizden hukuk dışı yollarla uzaklaştırılan öğretim elemanlarıyla dayanışma amacını gözeterek, Yordam Kitap’a şöyle bir öneri getirmişti: *Mikroiktisat* ve *Makroiktisat*, bu konulara vakıf bir öğretim üyeleri grubu tarafından çevirilerek Yordam Kitap’ça basılacak ve yayınevine kazanç getirmeyecek bu girişimin üretim ve dağıtım giderlerinden artakalan hasılatı, mağdur öğretim üyelerine paylaşılacaktı.

Öneri Yordam Kitap tarafından benimsendi; kitap yazarları ve İngiltere'deki yayıncı Pluto Press de telif talep etmeyerek girişime destek oldular. *Mikroiktisat*'ın çevirisi Doç. Benan Eres (Ankara Ü., SBF), iktisat doktora öğrencisi Cansu Başak (Ankara Ü., SBF), Doç. Gürsan Şenalp (Atılım Ü.) ve Dr. Mustafa Öziş (Ankara Ü., SBF) tarafından üstlenildi; *Makroiktisat*'ın çevirisi ise Doç. Eres, Cansu Başak, Ar. Gör. Ekin Değirmenci (Ankara Ü., SBF), Doç. Elif Karaçimen (RTE Ü.) ve Doç. Ferda Dönmez Atbaşı (Ankara Ü., SBF) arasında paylaşıldı. Çeviri sürecinde eşgüdüm ve editörlüğü Prof. Köse ve Ar. Gör. Aydın Ördek sağlayacaklardı.

Çeviri süreci, Şubat 2017'de Prof. Köse, Doç. Eres, Ar. Gör. Değirmenci ve Ar. Gör. Ördek'in KHK ile Ankara Ü., SBF'deki görevlerinden uzaklaştırılmaları ile kesintilere ve gecikmelere uğradı. İngilizce Öğretmeni İlker Hazar'ın *Mikroiktisat* çevirisine katılması, Ar. Gör. Ördek'in eşgüdüm sorumluluklarına ek olarak çevirilere katkı sunması gerekli hale geldi. Tüm bu aksaklıklara, yaşanan düş kırıklıklarına ve geçinme şartlarında artan güçlüklerle rağmen, çevirmenler ve editörler sorumluluklarını yerine getirerek *Mikroiktisat* ve *Makroiktisat*'ın çevirisini tamamladılar. Prof. Cem Somel (Abant İzzet Baysal Ü., E.) *Mikroiktisat*'ın, bu sunuşun yazarı da *Makroiktisat*'ın çevirisini gözden geçirerek, çevirmenlere nihai metni iyileştirici değişiklik önerileri sunmaya çalıştı. Sonuçta, Aralık 2020'de kitapların basılabileceği nihai aşamaya ulaşıldı.

Bu çalışmalar, aydın sorumluluğu ve yardımlaşmasının övülmeye değer örnekleri olmuş, halen yaşadığımız pandemi ile olumsuz siyasal ve ekonomik şartların yayın, kültür ve eğitim faaliyetlerine getirdiği engeller aşılabilmıştır. Girişimi öneren Prof. Ahmet Haşim Köse'yi, uygulamayı yürüten Yordam Kitap'ın yayın yönetmeni Hayri Erdoğan'ı ve çalışma arkadaşlarını, çevirilere büyük emek veren tüm meslektaşlarımı kutlar, kendilerine teşekkür eder, başarılarının sürmesini dilerim.

Dr. Oktar Türel

ODTÜ İktisat Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

Ankara, Ocak 2021

EDİTÖRLERİN ÖNSÖZÜ

Kapitalist toplumsal formasyonun başlıca iktidar ilişkileri iktisadi alanda kurulduğundan, bir bilim olarak iktisadın doğuşu aşağı yukarı kapitalizmin siyasal kuruluşuna denk gelir. Yaygınlıkla disiplinin başlatıcısı olarak kabul edilen A. Smith'in *Milletlerin Zenginliği* yapıtı Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nden birkaç ay önce yayınlanmıştır. Kapitalizm öncesinin gelenek, töre ve örfi yasalarla biçimsel olarak tesis edilen imtiyazlarının ortadan kaldırılması Aydınlanma devrimi diye bilinen liberal atılımı gerektirmiştir. Şehirli tacirler ve sanayiciler (burjuvalar) toplumsal yeniden üretimdeki belirleyiciliklerini kurmak için Aydınlanma devriminin aşındırdığı iktidar kurucu imtiyazları iktisadi alanın “doğal” düzeni içinde yeniden tesis etmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle iktisat başından beri, parlamenter demokrasi içine sıkıştırılan biçimsel eşitliğin (yasa önünde eşitlik) yarattığı örtünün ardında işleyen toplumsal iktidarı, doğa düzeninin bir gereği olarak sunmanın aleti olmuştur. Böylece eski toplumun savunulamaz imtiyazlarının yerine “doğa halinin” kendiliğinden imtiyazları koyulmuştur. Bu ise, insanlar arası ilişkiler doğa yasaları olarak formüle edilerek gerçekleştirilmiş, bu sayede iktisadi aktörler tercihlerinin sonuçlarından sorumlu tutulamaz kılınmıştır. Başka bir deyişle, önceki toplumsal formasyonları da karakterize eden zorbalık, işlerin doğal seyri olarak kavranır olmuş, bunu da en başta iktisat mümkün kılmıştır.

Özcesi iktisat, kapitalist toplumsal formasyonda esasen iktisadi alanda tesis edilen siyasal tahakkümü görünmez kılma işlevine sahiptir. Bu nedenle kapitalizmin krizleri aynı zamanda iktisadın da krizleridir. Kapitalizmin tüm tökezleme ve yeniden toparlanma zamanlarında yaşanan epistemik krizlere getirilen çözümler bir disiplin olarak iktisadın tarihini biçimlendirmiştir. Söz konusu krizlere çözüm önerirken karşı karşıya kalınan temel sorun, kapitalist iktidar ilişkilerini görünmez kılan “doğa hali” söylemini sürekli kılacak kavram setinin yenilenmesidir. İktisat disiplini bunu ileri matematik ve istatistik tekniklerinin kullanıldığı modellemeyi son haddine vardırıarak yapmayı başarmıştır. Başlardaki görece yalın, anlaşılır kavramsal-kuramsal çerçevenin yerini zamanla karmaşık bir uzmanlık bilgisi almıştır. Bu süreçte iktisadın karşı karşıya kaldığı en büyük zorluk, kurucu babalar A. Smith ve D. Ricardo'nun

disiplini kuran sorulara verdikleri yanıtlarla biçimlendirilen siyasal bakımdan talepkâr değer kuramının ‘değersizleştirilmesi’ olmuştur. İktisadi değer nasıl oluştuğuna ilişkin soruya burjuva toplumunun iktidar dengesini meşrulaştırıcı bir yanıtın verilmesi için, fayda değer kuramının marjinalist devrim olarak bilinen aşamaya ulaşması gerekmiştir. Bu kuramsal müdahale ile er geç bir siyasal talebe dönüşecek (emek) değer kuramı (en olgun halini Marksist değer kuramında almıştır), fiyat kuramına dönüştürülmüştür. Fiyatların nasıl belirlendiği sorusuna verilen yanıt ise kendi içinde tutarlı retorik bir yanıt olarak bugün mikroiktisat olarak bildiğimiz disipline temel teşkil etmiştir. Yanıtın retorik kalması iktisadın kapitalist düzeninin meşrulaştırıcısı olma işlevinin gereğidir. Örneğin modele göre tüketiciler bir maldan ne kadar tüketebileceklerine karar verirken faydalarını maksimize etmeye (marjinal faydayı sifıra eşitlemek anlamına gelir), şirketler ise maliyetlerini minimize etmeye (marjinal maliyeti marjinal hasılatla eşitlemek anlamına gelir) çalışırlar. Bununla birlikte pozitivist bilim paradigmasının içindeki iktisadın, bu iddiayı alan araştırmalarıyla kanıtlama gayreti son derece sınırlıdır. Başka bir deyişle, bilimsellik iddiasındaki iktisat, tümdengelsel modellemeyi kapitalizmi haklı gösterme amacına seferber etmiş, bunun hesabını vermek gibi bir çaba göstermemiştir. Nihayetinde marjinalist devrimde olgunlaştırıldığı haliyle fiyat kuramı iktisadın katı çekirdeği olmayı sürdürmektedir. Kapitalist yeniden üretim rejimini sürekli kılacak ekonomik aktör tipinin tercihlerini ifade eden söz konusu çekirdek zamanla dallanıp budaklanan iktisat disiplinin temel taşı olmayı sürdürmektedir.

1929’da başlayan Büyük Buhran’a kadar toplumun kendiliğinden iktisadi faaliyetinin temin edicisi ilişkiler bütünü olarak piyasanın (üretim ve tüketim birimleri bütünü) sağladığı kendiliğinden dengenin olabilecek çözümlerin en iyisi olduğundan şüphe edilmemiş, esasen fiyat kuramının oluşturduğu iktisadın retorik dünyasıyla yetinilmiştir. Büyük Buhran’ın, aktörler öngörüldüğü gibi rasyonel davransalar da piyasanın kendiliğinden dengeye gelemeyeceğini büyük insani maliyetlerle pratikte göstermesiyle derneşik (toplulaştırılmış) iktisadi değişkenler kavram setine dâhil edilmiştir. İktisattaki bu kavramsal yenilik makroiktisat terimiyle kavranmıştır. Bu gelişmeyle talep yönetimi, o döneme kadar genel olarak devlet gelirlerini angaje eden iktisat politikasına başlıca unsurlardan biri olarak eklenmiştir.

Daha değişkenlerin toplulaştırılması aşamasında kuramsal açmazlarla karşı karşıya kalınmasına yol açan bu yeni alan, zamanla neoklasik iktisadın yöntembilimsel çerçevesi içine yerleştirilmiştir. Bununla birlikte ekonomik aktörleri, fayda maksimizasyonu yapan birörnek birimler olarak görmenin ötesine geçip toplulaştırılan değişkenlerce temsil edilen çıkar grupları olarak gören sapmalar da söz konusu olmuştur (Neo-Ricardogiller, Post-Keynesgiller, Marksist siyasal iktisadi geleneğin takipçileri, Kurumsalcılar). İktisadi fenome-

ni kavramaya dönük metafizik başlangıç soruları yerine sorun çözmeye dönük pratik sorulardan kaynaklandığı için makroiktisat, mikroiktisadın bütüncüllüğünden yoksun ve eklektiktir. Mikroiktisat temelde üretici ve tüketici kuramı olarak bölünen tutarlı bir yöntembilimsel çerçeveye sahipken, makroiktisat önemli iktisadi sorun alanları (milli gelir, istihdam, para, dış denge, büyüme vb.) için önerilen anaakım modeller bütünü olarak şekillenmiştir. Derneşik değişkenler analizinin siyasi taleplere dönüşme potansiyeli, söz konusu modellerin adım adım mikroiktisadi yöntem ve kavram setiyle biçimlendirilmesi sonucunda hükümsüz kılınmıştır. Diğer yandan esasını optimizasyon ve istatistiksel çıkarımın oluşturduğu teknikleşme, anaakım iktisadi çoğu zaman iktisatçıların da güçlükle anlayabildiği şifrelenmiş uzmanlık bilgisine dönüştürmüştür. Mikroiktisat cephesindeki gelişmeler ise katı çekirdeği ihlal etmeyen aritmetik ve istatistiksel araçlarla disiplinin kapsamının genişletilmesi olarak görülebilecek rekabet ve tercih kuramlarıdır.

Marksist iktisatçı Ben Fine ve meslektaşı Ourania Dimakou'nun kaleme aldıkları eleştirel makroiktisat ders kitabı ve yine Ben Fine'in kaleme kaldığı eleştirel mikroiktisat ders kitabı, iktisadın ifade ettiğimiz marazlarının farkında, ancak bir disiplin olarak iktisadi görmezden de gelmeyen bir bakış açısıyla kaleme alınmışlardır. Sıradan ders kitaplarının tarihsel bağlamdan yoksun, kuramla olguyu aynı şeylermiş gibi sunan çarpık, mistifike edici anlayışlarına karşı, özünde anaakım iktisadi analizi konu edinmektedirler. Eserler, tarihsel-toplumsal bağlamına oturtulan iktisadi meseleleri neredeyse sıradan ders kitaplarında ele alındıkları sırayı takip ederek ele alıyorlar. Bununla birlikte, söz konusu ders kitaplarının standartlaştırdığı anaakım iktisat yazını, kurucu iç tartışmalara vurguyla ortaya koymaktadırlar. Kitapların temel katkısı ise anaakım iktisadın yazarlara özgü bir jargonla kavranmasıdır (örneğin anaakım iktisadın yöntembilimsel alet çantası teknik aygıtlar ve teknik mimari olarak ifade edilmekte). Bu eleştirel jargon sayesinde anaakımın dayandığı temel kuramsal gerilimlerin ortaya koyulması kadar görmezden geldiği sorunların ve tartışmaların öne çıkarılması da mümkün olabiliyor. Yazarları tutarlı bir eleştirelilikle donatan özgün kavram setleri, disiplini tarihsel bağlamına yerleştirmelerine izin verirken, okurdan sıradan ders kitapları için olması gerekenden daha dikkatli bir bakış da talep ediyor. Yine eleştirinin gerektirdiği asgari haberdar olma yükü, çalışmalarını bir miktar ileri düzey eserler haline getiriyor. Bu bakımdan üniversitelerin ikinci sınıf makroiktisat ve mikroiktisat dersleri için olduğu kadar lisansüstü sınıflarında okutulan derslerde de kullanılabileceklerini, ayrıca büyüme, oyun ve rekabet kuramları ile emek iktisadı ve uluslararası iktisat gibi alanlarında eleştirel, analitik kaynak ihtiyacını gidereceklerini düşünüyoruz. Son olarak bölüm sonlarında yürütülen ilave tartışmalar ve ilgili alanın temel yazınına yapılan vurgunun epey yol gösterici olduğu açık.

Kitabın çeviri öyküsü kamuoyunda *Barış Bildirisi* olarak bilinen ve birçok akademisyenin üniversitelerinden atılmalarıyla sonuçlanan süreçle doğrudan bağlantılı. Bu bildiriye imza atan Mülkiyeli ve farklı okullardan meslektaşlarımızın tasfiyesi 1 Eylül 2016'da başladı; Mülkiye'nin ikinci büyük tasfiye dalgası 6 Ocak 2017'de gerçekleşti. Bu kitabın çevirisi atılan arkadaşlarımıza maddi katkı sağlamak amacıyla tasarlandı. Öncelikle, Ben Fine aracılığıyla Pluto Press ile ilişki kurulup, atılan meslektaşlarımıza katkı olarak çevirilerin telif haklarından feragat etmelerini talep ettik. Pluto Press bu talebimize sevinecek olumlu yanıt verdi. Yordam Kitap işin en başından beri bizlerle benzer bir dayanışma içinde oldu ve bu kitaplardan elde edilecek gelirin atılan meslektaşlarımıza destek amacıyla kullanılmasını kabul etti ve duyurdu. Çeviri sürecinin başlamasından kısa bir süre sonra, 7 Şubat 2017'de bir kısmımız KHK ile atılanlar kervanına katıldık. Aradan üç yıl geçti. Şimdi anlıyoruz ki atılmanın bizde yarattığı en büyük tahribat birlikteliğimizin önüne koyduğu engeller olmuş. Üniversiteler entelektüel emeğin kolektif üretim alanlarıdır. Bu alan tahrip edildiğinde akademisyenlerin yalnızlaşması da kaçınılmaz oluyor. Kopukluğumuz çevirinin uzamasına yol açtı. Yine de yılmadık ve görevimizi tamamladık. Başta kitapların yazarları Ben Fine ve Ourania Dimakou olmak üzere, gösterdikleri dayanışma için Pluto Press ve Yordam Kitap'a teşekkür ediyoruz. Ben Fine ve Ourania Dimakou'nun *Makroiktisat* kitabının son okumasını hocamız Oktar Türel, Ben Fine'nin *Mikroiktisat* kitabının son okumasını ise hocamız Cem Somel yaptılar. Hayati önerilerde bulunup çevirilere olduğu kadar, üniversiteden ihraç edilen meslektaşlarımıza da değerli katkılarını sunmuş oldular; onlara çok teşekkür ediyoruz. Umudumuz ülkemizde yeniden canlanan, çağdaş, evrensel değerlere sahip üniversiteleri çok geçmeden görebilmektir. İnanıyoruz ki bizleri üniversitemizden atanlar, üniversiteler içinde bizlere mahkeme kurup, hiçbir gerekçe göstermeden bizleri KHK listelerine koyanlar, bir gün tarih sahnesinde yargılanacaklardır. Bu utanç onların olsun. Tarih bizimledir.

Ahmet Haşim Köse-Aydın Ördek

ÖNSÖZ, BAŞLANGIÇ AÇIKLAMALARI, TEŞEKKÜR

Kırk yılı aşan bir süredir farklı konumlarda lisansüstü düzeyde mikroiktisat okuttuktan sonra, sonunda öğrettiklerimin bir kısmını kâğıda dökmenin cazibesine karşı koyamadım. Bu kitap mikroiktisat alanında bulgularımı sunmaktadır. *Makroiktisat: Eleştirel Bir Kılavuz (Macroeconomics: A Critical Companion)* cildiyle aynı zamanda yayımlanacak. Derslerde olduğu gibi, bu işin birtakım zorlukları var. İlk olarak, öğrencilerin ve okurların bilgi birikimleri çok çeşitli oluyor. Çoğunun iktisatta lisans derecesi olabiliyor ve anaakımın temel bilgilerine hatta ötesine vakıf olabiliyor. Okurların böyle vasıfları varsa, ve bu bilgiler akıllarında kaldı ise, kitabın kimi kısımları onlara gereksiz gelebilir. Yine de bu malzemeyi eleştirel açıdan gözden geçirmenin zahmetine değer. Hoca olarak tecrübemden biliyorum: Öğrenciler anlatılanı anlamaya çalışırken ya da cebirsel türetmede bir basamaktan diğerine geçerken tökezledikleri hususlar üzerinde durmak daima faydalıdır. Onun için belirli konularda metni desteklemek üzere bir dizi kutucuğa yer verdim. Bu kutuların bazıları tekniktir, bazıları teknik değil; umarım burada malzemeyi açık ve kolay izlenebilecek şekilde hazırlayabildim. İkinci olarak, mikroiktisat matematiksel önbilgi gerektirdiğinden pek çok öğrenci için teknik olarak zordur. Bu nedenle teknik malzemeye hâkim olmak ve kullanma becerisi kazanmak gerekir. Hem beceri edinmenin yararı için, hem de teknik terimlere bunca bağlı olan mikroiktisadın mahiyeti hakkında bir fikir edinmek için teknik malzemeye hâkim olup kullanabilmek gerekir. Dolayısıyla pek çok mikroiktisat ders kitabının içeriği fazla matematikselidir; bu kitapları takip etmek zordur ve bunlar üst üste sundukları modellerin gayesini ve anlamını anlatmayı ihmal eder. Burada zorluk, seçme teknik konular sunarken, bu konuları kendi başına bir amaç hâline getirmemek; anlamını, içeriğini gözden kaçırmamaktır.

Üçüncü olarak, hem içerdiği konuların kapsamı hem de bunlar arasındaki ilişkiler bakımından, mikroiktisat günümüzde gittikçe genişleyen, büyüyen bir muhtevaya sahiptir. Teknik malzemede olduğu gibi, sunulan muhtevanın kapsamı ve derinliği konusunda da makul bir seçim yapmak gerekir.

Dördüncüsü, diğer mikroiktisat ders kitaplarının çoğunun aksine, burada benimsenen eleştirel duruş, anaakıma birtakım alternatifler sunma seçeneğine açık kapı bırakmaktadır. Bu da örneklendirmek amacıyla seçici davranarak yapıldı, ancak konuların çok fazla derinine inilmedi. Bununla birlikte, bazı ileri konulara ve okuma önerilerine her bölümün sonunda yer verilmiştir. (Kendi çalışmalarımı kayırarak yaptığım atıflar dışında şu varsayımı yaptım: Günümüzde internetin kapasitesi ortada iken, öğrencilerin ilgi ve kabiliyetlerine en uygun okumaları bulması mümkündür ve tercih edilir). Kısaca, amaç öğrencilere alternatif düşünme yolları tanıtmak. Bu alternatif düşünme yolları vaktiyle anaakımdı, ama bunlar artık teşvik edilmeyip öğretimden çıkarılmıştır. Böyle olunca alternatif fikri ve alternatif düşünme fikri sağduyuya aykırı görülmekte, direnmeyle karşılanmakta ve hatta anlaşılammaktadır. Bu kitapta bölümlerde anaakıma, teknik konulara, eleştiriye ve alternatiflere değişik oranlarda ağırlık verildi.

Beşincisi, lisansüstü eğitime başlamış olanlar da dâhil iktisat öğrencilerinin büyük çoğunluğu, metodolojik konulardan, kendi disiplinlerinin tarihinden, anaakıma alternatiflerden ve anaakıma yönelik eski eleştirilerden ne yazık ki bihaber. Bu eleştirileri cevaplandırmak bir yana, eleştirilerin varlığı kabul bile edilmemektedir. Eldeki kitap bunu telafi etmeği amaçlıyor. Bu, ele alınabilecek konulara ilave yük getirmekte; malzemeyi ve önemini anlatmayı da zorlaştırmaktadır.

Son olarak, genelde iktisat özelde ise mikroiktisat öğretiminin sorunlarından biri şudur: Teknik hesaplamalar bazan öğrencilere o kadar ağır gelebiliyor ki, hesaplamalara üzerinde çalıştıkları konunun önemiyle orantısız lüzumsuz dikkat ve özen sarf ediyorlar. Fayda maksimizasyonu tüketicilerin tek güdüsü olmayabilir demek, fayda maksimizasyonu tüketimi incelemenin en iyi yöntemi olmayabilir demek kolay. Buna karşılık, fayda fonksiyonlarının mutlaka bazı aksiyomlara dayandığını anlatmak; aksiyomlara göre tercihlerin ikili, dönüşlü, geçişli, tam ve sürekli olduğunu anlatmak daha zahmetli ve zordur (bu kitapta bunlara girmiyorum). Bunlardan hangisi daha önemli? Elbette ki anlatma ve öğrenme kolaylığı, işlenecek konuları seçmekte ve anlatış şeklinde tek kıstas veya esas kıstas değildir. Bunda beselli –iktisat tabiriyle– ödünleşim yapmak gerekir.* Teknik konular öğretilen iktisat öğrencilerinin kavramları anlamadan, işlenen malzemede neyin önemli (ve hangi işlenmeyen konuların önemli) olduğuna dair keskin bir algı edinmeden teknik beceriler kazanması beni daima şaşırtmıştır.

Yıllardır ne okutulacağına, okutulan konuların kapsamının ne olacağına, bunların nasıl sunulacağına ilişkin zorlukları bertaraf edemesem de zorlukları

* Ödünleşme ile kastedilen: Öğretme kolaylığının ve ayrıntılı anlatımın avantajlarından birini sağlamak için ötekenden feragat etmek gerekir. –cev.

aştığımı, tasvir ettiğim çeşitli gerekleri ve engelleri uzlaştıran yollar bulduğumu umuyorum. İlave olarak SOAS'ta geçirdiğim 20 yılı aşkın sürede mikroiktisat okutmağa az vakit ayırabildim çünkü SOAS'ta kalkınma sorunlarıyla meşguliyetimin yanısıra, neyin nasıl okutulacağı konusunda talepleri karşılamak için anaakımdan öte metodoloji, düşünce tarihi ve heterodoks alternatifler alanlarına girmem gerekti.

Eldeki metin özünde özellikle kurama odaklanmış 20 saat uzunluğunda bir derstir. Bu ders, ampirik veya politika yönelimli uygulamalı mikroiktisadi kapsamamaktadır. Geçmişte öğrenciler ve meslektaşlarım zaman zaman beni ders notlarımı alternatif, heterodoks bir ders kitabı olarak yazmağa teşvik etti. Sonunda, bu telkine kısmen de olsa teslim oldum. Bu iş kolay olmadı, beni her zaman tatmin de etmedi. Zira bu tür entelektüel uğraşların zorluğu, kendiniz için yeni bir şey keşfetmek ve onu başkaları ile paylaşmaktan ziyade, çok iyi bildiklerinizi (bazen sıkıcı detaylarıyla) açık seçik yazmaktır.

Bu metne alternatif veya heterodoks bir mikroiktisat ders kitabı da diyemem. Öyle bir kitabın yararlı, hatta olanaklı olduğuna kani değilim; neticede tanrıtanımaz birinin alternatif bir tanrı ve din kurmakla görevlendirilmesine benzer. Anaakım iktisat kısmen asli muhtevası nedeniyle, fakat ayrıca amacı nedeniyle –tekil bireylerin toplu davranışları temelinde bütünsel bir ekonomik sistemi anlamayı hedeflemesi nedeniyle– sakattır. Bunun anlatabileceğimi ümit ediyorum. Mikroiktisat ders kitabı teşkil etmekten ziyade, aşağıda okuyacağınız ele alınan konularda bazı alternatiflerin de sunulduğu anaakımın eleştirel, heterodoks perspektiften bir anlatımıdır. Bu alternatiflerde tahlil, makrodan mikroya gider. Alternatif tahliller makroyu ekonomik niceliklerin basit toplamından ziyade, daha geniş bir açıdan, toplumsal ve ekonomi dışı boyutlarıyla görür.

Kısaca mikroyu anlayabilmek için herhalde soyut düzeyde kapitalizmin ve sermayenin ne olduğunu anlamak gerekir. Ancak ondan sonra kapitalizmin nasıl işlediği ayrıntılı incelenebilir. Anaakım mikroiktisadi anlamak için, anaakımdan bir iktisatçıya ya da en azından standart bir metne başvurmak gerektiği öne sürülebilir. Bu şüphesiz kısmen doğrudur. Bunu yapmak için çeşitli derinlikte, kapsamda ve zorlukta çok sayıda standart metin mevcut (başlamak için Hal Varian'ın iki metni iyidir, ama okura kendine en uygun metni bulması önerilir). Anaakımı, kendi anlatımına sadık kalarak sunmak için elimden geleni yaptım; ama yine de anaakımın mensupları yaptığımı beğenmeyebilir. Bir dinî doktrini açıklamak için papaz en doğru kişi olabilir (gerçi birçok kişi bu anlatımı erkek perspektifiyle sınırlı bulur); ancak dışarıdan bir bakışı yansıttığı, doktrinin içeriği kadar içer-mediklerini de anlattığı için inanmayan birinin açıklaması da yararlıdır.

Diyeceğim burada anaakımın anlatımına ağır eleştiriler eklendi. Okur bunu yorucu bulabilir. Ancak *Muhteşem Gatsby*'nin başında anlatıcının babasının ile-ri sürdüğü gibi:

Canın birisini eleştirmek istediği zaman ... dünyada herkesin senin yararlandığın olanaklardan yararlanamadığını unutma.

Eleştirel akımlar karşısında anaakım iktisadın hâli için bundan daha isabetli bir söz olamazdı. Anaakım iktisat, metodoloji, iktisadi düşünce tarihi, gerçekçilik, gerçek bir disiplinlerarasılık ve alternatif yaklaşımları bilmediğinden ve bunları ihmal ettiğinden dezavantajlıdır. Ne var ki bu dezavantajlar hem isteyerek benimsenmekte, hem de birer haslet sayılmaktadır. Ayrıca anaakım iktisadın, iktisat disiplini üzerinde neredeyse kurumlaşmış hâkimiyeti ona ezici bir avantaj sağlamaktadır. Anaakımı eleştirel açıdan sunmak için başka gerekçe istemez.

İsimlerini anmaksızın, çalışmanın hazırlanmasının çeşitli aşamalarında yorum yapanlara teşekkür etmek istiyorum. Pluto'daki ekibe, özellikle de yayına hazırlamadaki titiz gayreti için Dan Harding'e de teşekkür ederim. Yine de en çok, bana neyi öğreteceğimi ve bunu en iyi nasıl yapacağımı bana öğretme yükünü omuzlayan öğrencilere teşekkür ederim.

'İktisatçıların üstünlüğü'nün bir açıklaması için bakınız Fourcade vd. (2015).

Ayrıca bu 'üstünlüğe' karşı getirilen alternatiflerin geleceği konusunda bakınız Fine (2011a).

Ben Fine, Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu'nda (School of Oriental and African Studies -SOAS), iktisat profesörü. Johannesburg Üniversitesi'nde (Güney Afrika Toplumsal Değişim Kürsüsü'ne bağlı Kıdemli Araştırmacı), Rhodes Üniversitesi'nde (Toplumsal ve İktisadi Araştırmalar Enstitüsü'nde Konuk Öğretim Üyesi) ve Witswatersrand Üniversitesi'nde (Kurumsal Strateji ve Endüstriyel Kalkınma alanında Konuk Araştırmacı) onursal payelerine sahiptir.

MİKROİKTİSADIN YERİNİN TESPİTİ

1.1 Genel Bakış

Bu bölümün amacı anaakım mikroiktisadı özellikle iktisadi düşünce tarihi içine yerleştirerek (Kısım 1.2) mahiyetini birkaç yoldan tespit etmektir. Mikroiktisadın tarihini ve kökenini anlamak onun doğasını anlamaya kısmen yardımcı olur.

İlk olarak, kronolojik sıra kesin takip edilmese de 1870'lerdeki marjinalist devrimden 1950'lerdeki biçimci (formalist) devrime uzanan yolculuğu anlatılarak, mikroiktisadın bugünkü hâline gelişinin izi sürülecek (Kesim 1.3 ve 1.5).

İkinci olarak bu devrimler birer birer ele alınacak. Marjinalist devrim günümüzde anaakımda yer alan, itirazsız kabul gören pek çok kavram ortaya koydu. Marjinalist devrim aynı zamanda birçok temel unsorda ters düştüğü klasik politik iktisattan kopuşa yol açtı (Kesim 1.3). Biçimci devrim, marjinalist devrimden hareket ederek matematiğin iktisattaki kullanımını artırdı (Kesim 1.6). Bu iki devrim hem üretim fonksiyonları ve fayda fonksiyonları teknik aygıtının, hem de genel dengenin teknik mimarisinin temelini attı. Bu konular sonraki bölümlerde bütün yönleriyle açıklanıp incelenecek.

Üçüncü olarak, biçimci devrimi takiben teknik aygıtın ve mimarinin, mikroiktisadın hem (makroiktisat dâhil) bütün iktisat üzerindeki, hem de diğer sosyal bilimlerdeki ve konulardaki etkisini artırmada nasıl belirleyici olduğu ortaya koyulmaktadır. Bu süreci burada iktisat emperyalizmi (iktisat emperyalizminin tarihsel mantığı) olarak adlandırıyoruz (Kesim 1.7). Kısaca mikroiktisadın uygulama sahası sınırlı, temelleri son derece kısıtlıdır: piyasa arzını talebini belirlemek için verilmiş fayda ve üretim fonksiyonlarıyla optimizasyon yapan bireyin davranışından ibarettir. Ne var ki sınırlı bir sahada kısıtlı temellerden türetilen mikroiktisat, kapsam bakımından neredeyse sınırsız bir hal almıştır.

Dördüncü olarak, anaakım iktisadın indirgemecilik denilen özelliği ayrıntıyla incelenecek. Bu indirgemecilik, anaakımın kusurlu sığ metodolojik içeriğinden –ki giderek farkına varmadan eleştirilmeksizin kabul edilmektedir– diğer sosyal bilimlerden açısından gerçekçi olmayan varsayımlara ve kavramlaştırmala-

ra ve hatta kendi teknik aygıtının ve mimarisinin işlemesi için gereken teknik varsayımlara kadar uzanmaktadır (Kesim 1.4).

Beşincisi, bunların sonucu bugünkü mikroiktisat, kökenini oluşturan 1870'lerdeki marjinalist devrim ile şizofrenik bir ilişki içindedir. Bir yandan temel bireysel optimizasyon ilkesi, denge ve etkinlik, üretim ve fayda fonksiyonları gibi temel kavramlar üzerine sınıksız inşa edilmiş varlığını sürdürmektedir. Aynı şekilde piyasada miktar ve fiyatın belirlenmesine, arz ve talebe odaklanmıştır. Diğer yandan ilgisini çeken, özellikle matematiksel modellemeye ve ekonometrik araştırmaya uygun başka konuları ve etkenleri kapsamına alırken son derece gelişigüzel ve tutarsız davranmaktadır. Bu, anaakımın fikrî ve analitik zaafını yani temel ilke ve kavramlarına dayanarak esas konusu olan ekonomiyi açıklamaktaki yetersizliğini açığa çıkarmaktadır; bu nedenle kendini kurtarabilmek için dışarıdan malzeme almak zorunda kalmaktadır. Ancak bu aynı zamanda anaakımın disiplin üzerinde tahakkümünü ve baskısını gözler önüne seriyor. İlkelerine o kadar güvenmektedir ki dilediği her konuya ve her şeye uygulayabilmektedir. Bu bölümün Ek'inde iktisatçıların pratikte faaliyetlerini nasıl savunabilecekleri üzerine bazı fikirler ele alınmaktadır. Ne var ki bu tartışma ekseriya gelişigüzel olup yüzeysel kalmaktadır.

1.2 İktisadi Düşünce Tarihi Olarak Mikroiktisat

Mikroiktisat ders kitapları genellikle bireylerin optimizasyon davranışı ile başlar. Farklı farklı olan, çıkarları farklı olabilen bireylerden oluşan hanehalkını ekseriya bir 'tüketicinin' temsil ettiği kabul edilir. Tüketicilerin, fiyatların belirlediği koşullarda faydalarını* maksimize ettiği varsayılır. Bu tüketicinin, verilmiş varlıkları kısıtına tabi olarak tüketim mallarına talebini ve işgücü arzını ortaya çıkarır. Firmalar, kullanabilecekleri teknolojilerin, satın aldıkları girdilerin fiyatlarının, sattıkları malların fiyatlarının belirlediği koşullarda kârlarını maksimize eder.

Tüketici ve üretici davranışları 2. ve 3. bölümlerde ele alınacak. Bu bölümlerde daha ayrıntılı görülecektir: İktisat ve iktisatçılar, sorgulamaksızın mikroiktisadi başlangıçta böyle bir çerçeveye yerleştirmeyi âdet edinmiştir; oysa bu ciddi bir takım hatalara yol açmaktadır. Bu bölümün hedefi söz konusu yanlışlıklara dikkat çekmektir.

İlk olarak mikroiktisadın görece yakın bir tarihte ortaya çıktığını bilmek gerekir. Mikroiktisadın bu isimle geçmişi yüz yılı bulmaz. İktisat disiplininin

* Burada "fayda" sözlük anlamından farklı bir anlamda kullanılan, teknik bir terimdir. Mikroiktisatta fayda, kişinin tükettiği mallardan sağladığı yarar, haz, keyif, mutluluk anlamına gelmektedir. Dolayısıyla mikroiktisatta, alkol veya uyuşturucu gibi insana gerçekte faydalı olmadığı bilinen tüketim maddelerinin bunları kendi isteğiyle tüketen tüketiciye "fayda" sağladığı kabul edilir. İngilizce "utility" terimi Türkçeye fayda olarak yerleşmiştir. -çev.

mikroiktisat ve makroiktisat diye ayrışması 1930’lu yıllarda oldu. O dönemde makro, özellikle Keynesci akım Büyük Buhran’da kitlesel işsizliğe çözüm bulmaya çalıştı. Bu konu iktisadi düşünce tarihi alanına girer, ki modern mikroiktisadın (ve genel olarak iktisadın) özenle görmezden geldiği bir alandır. Bilimimizin tarihini araştırmakta maksat sadece neyin neden daha önce geldiğini öğrenmekten ibaret değildir; iktisat tarihini inceleyenler ekseriya yeni kuramların eski kuramlara bir şey eklediğini, bilhassa matematiksel tekniklerin daha çok benimsenmesiyle kuramın devamlı iyileştiğini farz eder. İlerde görülecek: mikroiktisadı tarihsel olarak konumlandırma çabasının sonuçları bundan daha kapsayıcı ve doyurucu olup, daha çok müşkülât çıkarmaktadır. Bu çabayla kuramın niçin bu hâliyle ortaya çıktığını, ne zaman ortaya çıktığını, nasıl bir uygulama kapsamıyla ve nasıl bir içerikle ortaya çıktığını öğrenebiliyoruz. Bunun yanı sıra bugünkü mikroiktisadın doğasına ilişkin dersler de çıkmaktadır.

Bu sorular bilgi sosyolojisi açısından ele alınabilir; mikroiktisat niçin böyle ortaya çıkıp evrildi? Bu sorulara yönelik en azından iki kapsamlı yaklaşım var. ‘Mutlak’ denilen birinci yaklaşım ortaya çıkışını ve kendi yarattığı sorunları çözümünde disiplinin kendi içsel gelişimini öne çıkarır. ‘Görelî’ denilen ikinci yaklaşım ise mikroiktisatta kuramların gelişmesinde dış etkilerin de rol oynadığını öne sürer. Bu dış etkenler ortam olabilir (Keynesçiliği kitlesel işsizlik güdülemedi mi?) ya da ideolojik ve sair çıkar grupları olabilir (parasalcılık neoliberalizme veya finansal çıkarlara bir karşılık mı idi veya bunları destekledi mi?).

İç ve dış etkenlerin etkileşip birbirini belirlediği kabul edilirse, mutlak ya da görelî yaklaşımlar arasında bir tercih yapmağa gerek kalmaz. Buna karşılık genellikle bir disiplinin mantıksal gelişmesini izlemek, dış etkenlerin disiplinin gelişmesini teşvik ederek gelişmesini ve genel kabul görmesini nasıl sağladığını izah etmekten çok daha kolaydır. Disiplinin gelişmesinde dış faktörleri gözeten bir araştırma ekonomide, siyasette, ideolojide, hatta yüksek öğrenim kurumlarında olup bitenlerin ayrıntılı incelemesini gerektirir.

1.3 Marjinalist Devrimden ...

Böyle bir inceleme, mikroiktisadı açıklama emelimizin ötesindedir. Vurgulamak istediğimiz şudur: mikroiktisadın tarihi ve muhtevası, keşfedilip, arıtılıp tahkim edilerek çağdaş ders kitapları için hazırlanmış çürütülemez bir kuram kümesine indirgenemez. Mikroekonomiyi inceleme yöntemleri keşfedilmeye açık olduğu kadar tartışmaya da açıktır; hatta unutulmaya da. 1930’lardan beri sahneye yeni çıkan sadece mikroiktisat ismi değildir. Mikroiktisadın temelini oluşturan ilkeler 1870’lerde marjinalist devrim denilen süreçte, adıyla ortaya çıkmasından sadece 50 yıl kadar önce ortaya kondu. ‘Marjinalist’ adı

şu fikirden türemiştir: Şartlar sabitken (yani *ceteris paribus*) kişinin aldığı kararlarda (örneğin üretim veya tüketim kararlarında) küçük veya 'marjinal' değişiklikler durumunu iyileştirmiyorsa, o kişinin tüketici veya üretici kararlarında optimizasyon [eniyeleştirme] gerçekleşmiş olur. 'Marj' [karar verilen niceliklerde küçük değişiklik] diferansiyel hesapla saptanır. Diferansiyel hesap, marjinal maliyet, marjinal ürün veya marjinal fayda gibi kavramları meydana çıkarır.

Bu marjinalist 'devrimin' içeriğini hatırlamaya değer. Zira disiplinin tarihinin okutulması ihmal edildiğinden, çoğu öğrenci bu konuda bir şey bilmez. Ayrıca marjinalist 'devrim' önceki iktisat anlayışından farklı, bugünkü iktisat bilimini biçimlendiren genel ilkeleri kurduğu için de içeriğini hatırlamaya değer. Bir devrim, kendinden öncesini, sonrasını ve bunların arasında geçiş sürecini kapsar. Marjinalist devrimden önce günümüzde iktisat olarak anladığımız alanda klasik siyasal iktisat ağır basıyordu. Yaklaşımın önemli düşünürleri Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill ve Karl Marx idi (gerçi bu kadarcık temsilci arasında bile birçok fark vardı). Devrimin ardından, bugün bildiğimiz hâliyle anaakım ya da ortodoks ya da neoklasik iktisat oluştu (bu üç terimi birbirinin yerine kullanmakla birlikte daha çok anaakım terimi kullanıyorum). Klasik siyasal iktisattan anaakıma geçiş bir günde, bir yılda ya da on yılda gerçekleşmedi; farklı meseleler üzerinden 1870'lerden önceye ve sonraya uzanan birkaç on yılı aşan bir dönemde gerçekleşti. (Devrimin on dokuzuncu yüzyılın başlarında başlayıp, ancak 1950'lerde tamamlandığı söylenebilir, ileri kısımlara bakınız.)

Bu durum, bazıların marjinalist devrim diye bir şey olmadığını iddia etmeye sevk etmiştir. Ancak bazı yönlerden öncesi ile sonrasının basit bir karşılaştırması, bu iddianın yanlış olduğunu ortaya çıkarır. Birincisi, mikroiktisadın temel analiz birimi optimizasyon yapan bireydir; buna karşılık klasik siyasal iktisat sınıflar arası ilişkilere, özellikle sermaye, işgücü ve toprak üzerinden sınıf ilişkilerine odaklanır.

İkincisi, mikroiktisadın bir denge saplantısı var. İktisadi sistemin bir bütün olarak büyümesini (durağan durum dengesi denilen büyümeyi) incelemesinde bile denge saplantısı var. Buna karşılık klasik siyasal iktisat hem değişim hem de büyüme süreçleri ile ilgilenir (zira klasik siyasal iktisat, büyük ekonomik ve sosyal sonuçlar yaratan yeni sanayileşme çağını kavramağa çalışıyor idi). Mikroiktisat statik tahliller ile veya en azından istikrar ile meşgul olmasına mukabil, klasik siyasal iktisat iktisadi sistemin dinamik ve tarihsel özellikleri üzerinde durmaktadır.

Üçüncüsü, mikroiktisat, belirli üretim koşullarında verilmiş kaynakların etkin kullanımına ilişkin sorunlar ile ilgilenir. Bu açıdan tarihsel perspektifi yoktur. Mikroiktisat, piyasanın ortaya çıkabildiği her yerde piyasa-tipi davra-

nışların evrensel olduğunu varsayar; ama temel eğilimi, kaynak kullanımında etkinliğin sağlandığı ya da sağlanmadığı farklı iktisadi ve toplumsal ilişkileri görmezden gelmektir. Buna karşılık klasik siyasal iktisat tarihsel olarak oluşmuş farklı iktisadi sistemlere duyarlıdır – nitekim feodalizmde ya da kölelikte etkinlik kapitalizmdekinden farklıdır.

Dördüncüsü, günümüzde öğrencilerin çok iyi bildiği gibi mikroiktisat tündengelimci bir yönteme dayanır. Bazı varsayımlar (bireylerin optimizasyon yaptığı gibi varsayımlar) yapılıp, buna dayanarak çıkarsama yapılır. Klasik siyasal iktisat daha tümevarımcıdır; kuramını toplum üzerinde (örneğin sınıf yapısı üzerinde) dikkatli ampirik gözlemlere dayandırmaya çabalar.

Beşincisi, mikroiktisat değer ve fiyat anlayışını öznel bir değer kuramına dayandırmaktadır. Nihayetinde, bir şeyin değeri, bireylerin tükettiği son birim için ona ödemeğe razı oldukları meblağdır. (Bu bireysel öznelik, bir fayda fonksiyonuna dayanmaktadır, onun için post-modernizmdeki öznelikten farklıdır. Post-modernizmdeki öznelik kimlik vs. kurgusuyla icat edilmiştir.) Klasik siyasal iktisat ise daha çok nesnel bir değer kuramına bağlıdır. Onun değer kuramı talepten bağımsız olup üretim maliyetlerine dayanır. Özellikle de metanın değerini, üretiminde harcanan çalışma süresine dayandıran emek değer kuramını kullanır.

Son olarak, mikroiktisat aşırı derecede kendi disiplini içine sıkışmıştır. Mikroiktisat sınıf, güç, çatışma ve ideoloji ile ilgilenen diğer sosyal bilimlerin ilgi alanlarından olabildiğince uzaktır. Klasik siyasal iktisat bundan çok farklıdır. Adından da anlaşılacağı gibi, ekonomiyi piyasayı aşan kapsamlı iktisadi ve sosyal etkenleri içererek anlamaya çalışır. Klasik siyasal iktisat, sonradan iktisatta geleneksel hâle gelen içerik ile sınırlanmış değildir.

1.4 ... Metodoloji Üzerinden ...

Yukarıda belirtildiği gibi, mikroiktisadın belirli metodolojik meselelerde bir duruşu vardır. Metodolojik bütünselliğe (tikel parçalarından önce sistemi bir bütün olarak incelemeye) karşı, metodolojik bireyciliği tercih eder (bu bireycilik fayda maksimizasyonudur, psikolojideki gibi geniş manada davranışsal veya güdüsel belirleyicileri ihmal eder). Mikroiktisat tündengelimci ve özellikle matematiksel teknikleri tümevarıma yeğler. Mikroiktisat disiplin içi yaklaşımı disiplinler arası yaklaşıma tercih eder. Mikroiktisat, tarihi ve içeriği dikkate almadan tüm zamanlarda, mekânlarda ve durumlarda geçerli olan, tarih dışı ya da evrensel metodolojiyi, incelenen nesnenin (örneğin köleliğin ve kapitalizmin) kendine has doğasını gözeten kurama tercih eder. İlâveten, mikroiktisat pozitif ve normatif kuramı ayırır; olan ile olması gerekeni ayırır. Zira ister doğru ister eğri olsun, ilkelerinin etik olarak tarafsız olduğunu, değer yargısı içermediğini varsayar (gerçi bu tutum önceleri daha açıkça ifade edilmekte idi).

Bazı düşünürler bu ayırımın yapılamayacağını kabul eder. Çünkü bir şeyi ifade edişimizin kaçınılmaz olarak bir etik muhtevası vardır: Üretimi girdiler ile çıktılar arasında bir ilişki olarak kavramayla, üretimi sömürülü bir sınıf ilişkisi olarak anlamayı karşılaştırın. Aynı şekilde kuramları sınamakta kullanılan kanıtların kuramdan bağımsız olarak elde edildiği varsayımı da yanlıştır; kanıtları derlemek için en azından kavramsal bir çerçeve gerekir. Örneğin, neyin GSYİH'nin bir bileşeni sayılıp sayılmayacağına veya kimlerin işsiz sayılıp kimlerin sayılmayacağına karar vermek için kavramsal bir çerçeve gerekir.

Bu metodoloji meselelerinden her biri çok tartışmalıdır. Her sorunu ayrı ayrı irdelemek mümkün olmakla birlikte, birbirinden ayrı inceleyerek bir çözüme ulaşılabileceği şüphelidir; metodolojinin mahiyeti üzerine uzlaşılabileceği de kesin değildir. Her metodoloji birbirinden farklı unsurların karmaşık bir karışımını içerir; başka unsurlar eklense bile, bir metodoloji bir unsur karışımı ile tanımlanamaz. Ancak mikroiktisatta öne çıkan metodolojide her unsurdan uç bir pozisyon benimsemesidir. Burada asıl sorun pratikte ve ilkede bu aşırı pozisyonların metodoloji araştırmaları ve diğer sosyal bilimler bakımından (ve hatta iktisadın kendini karşılaştırdığı doğa bilimleri açısından) kabul edilemez olduğunu göstermekten ibaret değil: Piyasa sistemi bireylerden oluşmaz; piyasada konuştuğumuz dil, onu tartıştığımız dil de bireylerden kaynaklı değildir; piyasa sistemi toplumdaki soyutlanamaz; piyasa sistemi değer yargısı içermeyen kavramlarla tartışılmaz; sadece tımdengelim yöntemine dayandırılmaz (optimizasyon yapan birey kavramı vs. nereden çıktı?) ve dışardan derlenen verilerle değerlendirilemez. Burada asıl sorun mikroiktisadın metodolojide sürüklendiği aşırılığı saptamak ve sonra bu aşırı duruş ile kuramın muhtevası arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktır.

Tüketicinin fayda fonksiyonuyla optimizasyon yapmasına, üreticinin üretim fonksiyonu ile optimizasyon yapmasına, yani tüm bireylerin optimizasyon yapmasına dayanan marjinalist devrim, mikroiktisadı teşkil etmek için iki önemli hedef belirledi. Birincisi ekonomiyi piyasa ilişkileri olarak ele almaktı; böylelikle kurumsal, tarihsel ve toplumsal öğeleri ihmal etti. Böylece mikroiktisat dikkati arz ve talep üzerine topladı. Bu bir çeşit 'indirgemeciliktir'; ekonomiyi ve onu oluşturup belirleyen etkenleri anlaşılmasını daraltmaktır. İkinci hedef de başka türden bir indirgemeciliktir. Bu, az önce işaret edilen bireyi esas alan indirgemeciliğin ötesinde, salt kendi çıkarını güden manasında 'rasyonel' bireyi esas alan indirgemeciliktir. *Homo economicus* ya da iktisadi rasyonalite, bireyin güdülerinde ve davranışındaki daracık tek etkenin fayda maksimizasyonu olduğu fikrine indirgenmiştir.

Bu türden rasyoneliteye odaklanma, bir yere kadar piyasanın iktisadi ilişkilerin başat biçimi olarak öne sürülmesine makul bir tepki olarak görülebilir. Elbette işiyle gücüyle meşgul yurttaş ve aile bireyi olarak yaşamın diğer alanla-